

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
In the Name of Allah, the Compassionate the Merciful

فقه الحديث ٢

تحليل فقه الحديثى كزیده روايات كتابهاى
«ایمان و كفر؛ فضل القرآن و العشرة الكافى»

امير بنى عصار

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی، فراروی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پایبندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این رو، مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و اندیشه‌های ناب و ژرف، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه‌السلام و مقام معظم رهبری علیه‌السلام می‌باشد.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، اقتضا دارد که دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم، با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند، گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

بالندگی مراکز آموزشی و پژوهشی، در گرو نظام منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و پژوهشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه، نشاط علمی مراکز آموزشی و پژوهشی را در پی دارد.

«جامعة المصطفی علیه‌السلام العالمية» به‌عنوان بخشی از این مجموعه، که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیرایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون آموزشی و پژوهشی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی علیه‌السلام

فهرست

۱۱	پیش‌گفتار
۱۳	درآمد
۱۹	درس اول: مباحث مقدماتی
۱۹	مقدمه
۲۰	مفهوم اخلاق
۲۱	ویژگی‌های کتاب الکافی
۲۳	مهم‌ترین شروح الکافی
۲۳	شرح اصول الکافی
۲۴	مرآة العقول فی شرح اخبار آل الرسول
۲۵	شرح محمد صالح مازندرانی
۲۷	مراحل فهم حدیث
۲۸	مرحله اول: فهم مفردات
۲۹	مرحله دوم: فهم مقصود
۳۲	جمع‌بندی
۳۲	پرسش و تمرین
۳۲	موضوعات پیشنهادی برای پژوهش

بخش اول: تحلیل روایی ایمان

۳۴	اشاره
۳۵	درس دوم: ایمان و عقل
۳۵	مقدمه
۳۶	آیات
۳۶	روایات
۵۰	جمع بندی خانواده حدیث
۵۱	پرسش و تمرین
۵۱	موضوعات پیشنهادی برای پژوهش
۵۳	درس سوم: ایمان و عمل (جایگاه، شرایط و آثار)
۵۳	مقدمه
۵۴	آیات
۵۴	روایات
۶۶	جمع بندی خانواده حدیث
۶۷	پرسش و تمرین
۶۷	موضوعات پیشنهادی برای پژوهش
۶۹	درس چهارم: ایمان و ولایت
۶۹	مقدمه
۷۰	آیات
۷۱	روایات
۸۲	جمع بندی خانواده حدیث
۸۳	پرسش و تمرین
۸۴	موضوعات پیشنهادی برای پژوهش
۸۵	خلاصه بخش اول

بخش دوم: ارکان و عوامل تقویت ایمان

۸۸	اشاره
۸۹	درس پنجم: ارکان ایمان ۱
۸۹	مقدمه
۹۱	آیات
۹۲	روایات
۱۰۵	جمع بندی خانواده حدیث
۱۰۷	پرسش و تمرین
۱۰۷	موضوعات پیشنهادی برای تحقیق
۱۰۹	درس ششم: ارکان ایمان ۲ (آثار و نتایج تحقق ارکان ایمان)
۱۰۹	مقدمه
۱۱۱	آیات
۱۱۱	روایات
۱۲۷	جمع بندی خانواده حدیث
۱۲۹	پرسش و تمرین
۱۲۹	موضوعات پیشنهادی برای پژوهش
۱۳۱	درس هفتم: عوامل تقویت ایمان ۱
۱۳۱	مقدمه
۱۳۲	آیات
۱۳۲	روایات
۱۴۳	جمع بندی خانواده حدیث
۱۴۴	پرسش و تمرین
۱۴۴	موضوعات پیشنهادی برای پژوهش
۱۴۵	درس هشتم: عوامل تقویت ایمان ۲
۱۴۵	مقدمه

۱۴۶	آیات
۱۴۶	روایات
۱۵۷	جمع بندی خانواده حدیث
۱۵۹	پرسش و تمرین
۱۵۹	موضوعات پیشنهادی برای پژوهش
۱۶۱	درس نهم: ایمان و روابط اجتماعی ۱
۱۶۱	مقدمه
۱۶۲	آیات
۱۶۲	روایات
۱۷۷	جمع بندی خانواده حدیث
۱۷۸	پرسش و تمرین
۱۷۸	پژوهش
۱۸۱	درس دهم: ایمان و روابط اجتماعی ۲
۱۸۱	مقدمه
۱۸۱	آیات
۱۸۲	روایات
۱۹۸	جمع بندی خانواده حدیث
۲۰۰	پرسش و تمرین
۲۰۰	موضوعات پیشنهادی برای پژوهش
۲۰۱	درس یازدهم: راهکارهای اخلاقی ۱
۲۰۱	مقدمه
۲۰۲	آیات
۲۰۲	روایات
۲۱۴	جمع بندی خانواده حدیث
۲۱۵	پرسش و تمرین

۲۱۵	موضوعات پیشنهادی برای پژوهش
۲۱۷	درس دوازدهم: راهکارهای اخلاقی ۲
۲۱۷	مقدمه
۲۱۹	آیات
۲۱۹	روایات
۲۳۱	جمع‌بندی خانواده حدیث
۲۳۲	پرسش و تمرین
۲۳۲	موضوعات پیشنهادی برای پژوهش

بخش سوم: ملحقات

۲۳۶	اشاره
۲۳۷	درس سیزدهم: فضیلت قرآن
۲۳۷	مقدمه
۲۳۸	آیات
۲۳۸	روایات
۲۵۱	جمع‌بندی خانواده حدیث
۲۵۲	پرسش و تمرین
۲۵۲	موضوعات پیشنهادی برای پژوهش
۲۵۳	درس چهاردهم: آداب معاشرت
۲۵۳	مقدمه
۲۵۵	آیات
۲۵۵	روایات
۲۷۲	جمع‌بندی خانواده حدیث
۲۷۳	پرسش و تمرین
۲۷۳	موضوعات پیشنهادی برای پژوهش
۲۷۵	منابع

پیش‌گفتار

با حمد و سپاس بی‌کران به ساحت مقدس پروردگار که هدایت را در سخنان انبیاء و اولیایِ خویش قرار داد و بشر را به معرفت و اطاعت از آن‌ها تشویق کرد تا مسیر سعادت را پیموده و فرصت‌های پیش روی خود را برای رسیدن به دنیا و آخرتی مطلوب استفاده نمایند. سلام و صلوات بر پیام‌آور مهربانی و خاندان پاکش که مصداق کامل رضای الهی بوده و راه رسیدن به آرامش را جز از مسیر امن آن‌ها نمی‌توان پیمود. چند جمله‌ای را با فراگیران عزیز که دانش‌پژوهان جامعه المصطفی العالمیه هستند در میان می‌گذارم. نوشته حاضر برآمده از تجربه چند سال و حاصل ده دوره تدریس فقه الحدیث ۲ (گزیده روایات ایمان، فضل القرآن و العشره) در مجتمع قرآن و حدیث جامعه المصطفی بوده و نگارش دو مقاله علمی - پژوهشی در نشریه علوم حدیث تطبیقی، از نتایج این تدریس است. با مشاهده کاربردی بودن موضوع روایات ایمان و کفر الکافی و استقبال چشم‌گیر آن توسط مخاطب از یک سو و نیاز به محتوایی تمرین محور، برای کسب مهارت فهم حدیث از سوی دیگر، تصمیم به پیاده‌سازی روش مند تجربیات خویش نمودم تا زمینه مناسبی برای رشد مهارت فقه الحدیثی، بهبود زندگی طلاب و محتوای تبلیغی آن‌ها فراهم آید. از آنجاکه این متن در هر بُرهه از زمان، نیازمند اصلاحاتی است، از اساتید و دانش‌پژوهان محترم

درخواست دارم در صورت مشاهده چنین مواردی، دیدگاه‌های خود را به آدرس «a.baniasar@gmail.com» ارسال کنند. پیشاپیش قدردان الطاف آن بزرگواران هستم.

نوشته پیش رو، قبل از چاپ به دست برخی از اساتید مجتهد امام خمینی رحمته‌الله علیه، از جمله: حجت الاسلام سید حیدر طباطبایی (زیده عزه)، حجت الاسلام دکتر خوش‌فراز زیده عزه) و برخی دیگر از اساتید رسیده و از نقدهای آن‌ها استفاده شده است.

درآمد

حدیث میراثی گران بهاست که اهل بیت علیهم السلام برای تفسیر و تبیین قرآن و هدایت و تربیت انسان‌ها، بیان فرموده‌اند. بر اساس توصیه‌های اهل بیت علیهم السلام، رسیدن به مراتب والای این هدف، مستلزم تلاش برای فهم عمیق بوده و چون نتیجه این تلاش، دستیابی به مهارت فقه‌الحدیث است، نیاز به تمرین مستمر دارد. به همین دلیل، از دیرباز محدثان مسلمان، سعی کرده‌اند در کنار دریافت، ضبط و انتقال صحیح حدیث، هدف اساسی و نهایی فعالیت‌های حدیثی را، فهم صحیح و عمیق معرفی نمایند. در این میان مرحوم کلینی رحمته الله علیه - مؤلف کتاب شریف الکافی - شخصیتی جامع و متخصص در فهم روایات بوده و جمع‌آوری و تبویب نظام‌مند ایشان، می‌تواند الگویی مناسب برای انتخاب روایات درس فقه الحدیث باشد.

وقتی هدف دانش‌پژوه حدیث، دست‌یافتن به معارف عمیق از سخنان معصومان علیهم السلام باشد، نباید به ظاهر آموزه‌ها اکتفا کند. بلکه باید برای کشف مقصود اصلی اهل بیت علیهم السلام، روش‌های فهم معنا را، همراه الگوگیری از محدثان بزرگ دنبال کند. رسیدن به چنین مهارتی نیازمند تمرین بوده و اگر شیوه کارگاهی، بر متن درسی حاکم باشد و استاد فرصت ارائه و تلاش را به دانش‌پژوه بدهد، با اتمام این درس، هر محصل تلاشگری، توانایی خوبی در فهم حدیث پیدا کرده و می‌تواند از مهارتش برای سایر موضوعات

حدیثی استفاده نماید. متن پیش‌رو، دارای ویژگی‌هایی به شرح ذیل است:

۱. هدف‌گذاری مناسب: هدف اصلی متن حاضر، بالابردن توان فهم، بر اساس روایات پرکاربرد است؛ به طوری که نسل جوان را سرشوق بیاورد.

۲. توجه به انگیزه دانش‌پژوه: انگیزه دانش‌پژوه وابسته به هدف تحصیلی و رفع نیاز علمی اوست. انتخاب روایات متن حاضر، غالباً جنبه تربیتی داشته و زمینه رشد متعادل شخصی، فعالیت‌های پژوهشی آینده و نیز برنامه‌های تبلیغی را فراهم می‌کند.

۳. دوری از پیش‌داوری در فهم: ترسیم هر برنامه تربیتی، بر اساس معیارهایی صورت می‌گیرد؛ اما این معیارها نباید متأثر از مکاتب اخلاقی رایج باشد. یکی از ویژگی‌های متن حاضر، توجه به روایات، فارغ از مکاتب اخلاقی موجود است.

۴. گزینش و چینش محتوا بر اساس اقتضائات اخلاقی و آموزشی: موضوع متن حاضر، روایات ایمان و العشره و فضل القرآن است. عمده روایات، از کتاب ایمان و کفر الکافی گزینش شده است. ارتباط وثیق ایمان و عقل از یک سو و تأثیر عقل در رشد ایمان از سوی دیگر، موجب شد تا درسی با موضوع «ایمان و عقل» اختصاص یابد. همان گونه که، بر اساس سرفصل تعیین شده، مختصری از دو کتاب «فضل القرآن» و «العشره» الکافی هم متناسب با نکات اخلاقی، در بخش ملحقات آمده است.

۵. جمع‌بندی مزجی خانواده حدیث: در هر درس، بعد از اتمام بخش فقه الحدیث، با توجه به تأثیر معنایی روایات در یکدیگر، جمع‌بندی روایات درس به صورت مزجی صورت گرفته است.

۶. چینش منطقی و آموزشی: محتوای هر درس (از درس دوم تا چهاردهم) به

ترتیب زیر است:

۱. مقدمه؛

۲. ذکر یک تا سه آیه قرآنی مرتبط با موضوع درس؛

۳. روایات و نکات فقه الحدیثی هر روایت که عبارتند از:

- معنای واژه‌های کلیدی در قالب «فهم مفردات»؛

- مهم‌ترین نکات ادبی و فقه الحدیثی در قالب «فهم ترکیبات»؛

- نکات مندرج در شروح الکافی و توضیح بیشتر در قالب «شرح».

۴. جمع‌بندی روایات؛

۵. پرسش و تمرین؛

۶. موضوعات پیشنهادی برای پژوهش.

با توجه به ویژگی‌های پیش‌گفته، از استاد محترم درخواست می‌شود،

حتی‌الامکان نکات ذیل را در نظر بگیرد:

۱. محوریت فقه الحدیث به جای مسائل و مباحث رجالی: استفاده از هر روایت،

نیازمند بررسی صدوری و اعتبارسنجی است. در متن پیش‌رو، به دلیل محدودیت

زمان و وسعت نکات مربوط به متن، از تحلیل سندی و اعتبارسنجی روایت صرف

نظر شده و بعد از بررسی عدم احراز معارض شرعی و عقلی، به شهادت مرحوم

کلینی رحمته‌الله، بر اعتماد به روایات الکافی بسنده شده است. براین اساس، از اساتید

محترم درخواست می‌شود، حتی‌الامکان از تحلیل‌های رجالی خودداری کرده و به

خواندن سند توسط دانش‌پژوه اکتفا نمایند. این هدف منافاتی با ذکر کامل اسناد

ندارد. ذکر کامل سند در هر روایت، با هدف آشنایی با اسامی راویان بوده و تمرینی

برای حدیث‌خوانی محسوب خواهد شد.

۲. روش ارائه قواعد فهم حدیث: در تطبیق قواعد فقه الحدیث بر روایات، دو گونه

می‌توان عمل کرد: اول اینکه برای هر قاعده‌ای نمونه‌هایی از روایات را یافت تا آن

قاعده تطبیق داده شود (به‌طور نمونه برای «روش فهم مفردات» روایاتی بیان شود و

کیفیت و روش مراجعه به کتب لغت، به صورت کاربردی نشان داده شود). دوم اینکه

در هر روایت، مجموع روش‌ها و قواعد را ملاحظه کرده و به میزان نیاز از آن‌ها استفاده گردد. هر یک از این دو روش فوایدی دارد. از آنجا که برای رسیدن به مقصود نهایی هر حدیث، ممکن است به چند قاعده نیاز شود، در متن حاضر روش دوم به کار رفته است و به دلیل کاربرد بیشتر «فهم مفردات»، «فهم ترکیبات» و «خانواده حدیث»، متن حاضر حول محور این سه مرحله می‌گردد.

۳. استفاده از شروح در ضمن فعالیت‌های فقه الحدیث: میراث محدثین بزرگ امامیه در شرح منابع حدیثی، از سرمایه‌های ارزشمندی است که غفلت از آن، آسیب جدی به دنبال دارد. از استاد محترم درخواست می‌شود تا از این فرصت استفاده نموده و آشنایی با شروح را به صورت کاربردی، مورد توجه ویژه قرار دهند. نکته حائز اهمیت این متن، استفاده از شرح چهل حدیث امام خمینی رحمته الله علیه و شرح حدیث امام خامنه‌ای رحمته الله علیه، در کنار شروح مشهور الکافی است؛ اهمیت این موضوع از آن جهت است که از روایات متعددی از جمله «فارجعوا فیه الی رواه حدیثنا» به دست می‌آید که اداره جامعه اسلامی، باید بر اساس نظر کسانی باشند که آگاه به معارف قرآن و حدیث هستند. استفاده از نکات این بزرگان، نشان از آگاهی و تسلطشان به منابع اصیل دین دارد.

۴. اختیاری شدن برخی روایات طولانی: ویژگی طولانی بودن بخش زیادی از روایات امامیه و توجه به قرائن آن‌ها، از نیازهای مهارت فقه الحدیث است. در هر درس، یک یا دو روایت نسبتاً طولانی هم نقل شده است. از آنجا که استعدادها و انگیزه‌های دانش‌پژوهان متفاوت است، حتی الامکان بهتر است همه روایات درس خوانده شوند؛ اما در صورت تشخیص استاد، متناسب با رعایت حال متوسط افراد، می‌توان تحلیل فقه الحدیثی روایات طولانی را اختیاری کرده و با اضافه کردن آن‌ها به بخش پژوهش هر درس، افراد علاقه‌مند، تشویق به تحقیق، خارج از زمان کلاس شوند.

در پایان از خداوند متعال خواستارم تا با فضل و لطف خویش و به برکت کلمات نورانی اهل بیت علیهم السلام در متن حاضر، آسیب‌های ناشی از خطای انسانی این حقیر را ببخشاید و این متن را زمینه فعالیت تبلیغی دانش‌پژوهان جامعه المصطفی و زمینه‌سازی اقامه دین قرار دهد.